

Η εξελικτική θεωρία υπό το φως της πατερικής ορθόδοξης θεολογίας

/ Γνώμες

- Πέτρος Δ. Δαμιανός, Δρ. Φιλοσοφίας – Διδακτικό Προσωπικό ΕΜΠ

Η εξελικτική θεωρία της βιολογίας, όπως διατυπώθηκε αρχικά από τον Κάρολο Δαρβίνο και εμπλουτίστηκε από τη σύγχρονη γενετική και μοριακή βιολογία, αποτελεί έως σήμερα το κυρίαρχο επιστημονικό πλαίσιο για την κατανόηση της ποικιλίας και της ιστορικότητας της ζωής. Παρά τις επιστημονικές επιφυλάξεις, τις εσωτερικές θεωρητικές συζητήσεις και τα ανοιχτά ερωτήματα που εξακολουθούν να υπάρχουν, η θεωρία αυτή δεν έχει ακυρωθεί, αλλά λειτουργεί ως ένα δυναμικό, ατελές, εξελισσόμενο ερευνητικό παράδειγμα.

Η πρόσληψή της, ωστόσο, στον θεολογικό λόγο συχνά γίνεται με όρους σύγκρουσης, σαν να πρόκειται για μια ανταγωνιστική κοσμοθεωρία απέναντι στη χριστιανική πίστη. Ίσως αυτή η στάση να μην είναι εντελώς αδικαιολόγητη,

εφόσον η εξελικτική ερμηνεία τείνει να αποδίδει στην τυχαιότητα τις απίθανες μεταλλάξεις από τις οποίες προκύπτει ο θαυμαστός και εξαιρετικά πολύπλοκος βιολογικός κόσμος που μας περιβάλλει, αντί να τις εντάσσει ρητά στη σκοπιμότητα του Δημιουργού. Ωστόσο, αυτό από μόνο του δεν αρκεί για να οδηγήσει έναν θεϊστή στην πλήρη απόρριψή της, αφού δεν μπορεί να αποκλειστεί η δυνατότητα θείας πρόνοιας ή παρέμβασης ακόμη και μέσα στους φυσικούς μηχανισμούς που η ίδια περιγράφει.

Εντυπωσιακό ως προς το ζήτημα αυτό είναι το γεγονός ότι, αιώνες πριν από τη διατύπωση της εξελικτικής θεωρίας, πολλοί Πατέρες της Ορθόδοξης Παράδοσης είχαν ήδη καταστήσει σαφές στα γραπτά τους ότι δεν θα υιοθετούσαν ποτέ ένα ανταγωνιστικό σχήμα ανάμεσα σε οποιαδήποτε φυσιοκρατική ερμηνεία του κόσμου και στον θεολογικό λόγο. Και αυτό διότι ο θεολογικός λόγος δεν συγκροτείται ως εναλλακτική εξήγηση των φυσικών φαινομένων, αλλά ως ερμηνεία του νοήματος της κτίσης και της ανθρώπινης ύπαρξης. Η διάκριση αυτή παραμένει έως και σήμερα θεμελιώδης για την κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στη θεολογία και την επιστήμη.

Ήδη στον 4ο αιώνα, ο Βασίλειος ο Μέγας, στις Ομιλίες εις την Εξαήμερον, αποσαφηνίζει ότι η Αγία Γραφή δεν αποσκοπεί στην ανάλυση των φυσικών αιτίων, αλλά στη φανέρωση του Δημιουργού και της αγαθότητας της δημιουργίας¹. Η κοσμολογική γλώσσα της Γραφής είναι θεολογική και παιδαγωγική, όχι επιστημονική. Συνεπώς, η αποδοχή μιας επιστημονικής περιγραφής της φύσης δεν συνιστά απόρριψη της πίστης, εφόσον δεν μετατρέπεται σε οντολογικό απόλυτο.

Η πατερική ανθρωπολογία κινείται στο ίδιο πλαίσιο. Ο Γρηγόριος Νύσσης αντιλαμβάνεται τον άνθρωπο ως ψυχοσωματική ενότητα, πλήρως ενταγμένη στην υλική κτίση, αλλά ταυτόχρονα ανοιχτή στη θεία κοινωνία². Η συμμετοχή του ανθρώπου στη ζωική ζωή μέσω του σώματος δεν αναιρεί τη μοναδικότητά του, διότι αυτή δεν εδράζεται σε βιολογικά χαρακτηριστικά, αλλά στη δυνατότητα λόγου, ελευθερίας και σχέσης. Η βιολογική συγγένεια του ανθρώπου με τα άλλα έμβια όντα, όπως περιγράφεται από την εξελικτική θεωρία, δεν έρχεται σε αντίθεση με αυτή την πατερική θεώρηση.

Ιδιαίτερα σημαντική είναι η δυναμική αντίληψη της δημιουργίας που αναπτύσσει ο Μάξιμος Ομολογητής. Στη διδασκαλία του περί «λόγων των όντων», η κτίση δεν παρουσιάζεται ως στατικό αποτέλεσμα μιας στιγμιαίας πράξης, αλλά ως ιστορική πορεία που κινείται προς την πληρότητά της³. Κάθε ον φέρει εντός του έναν θεϊκό λόγο, έναν προσανατολισμό προς το τέλος του. Η εξέλιξη, σε αυτή την προοπτική, μπορεί να κατανοηθεί ως χρονική εκδίπλωση αυτής της πορείας, χωρίς να ταυτίζεται με τη θεία δημιουργική ενέργεια.

Η πατερική θεολογία, επομένως, δεν απαιτεί έναν «ακαριαίο» ή αμετάβλητο κόσμο. Αντιθέτως, αναγνωρίζει την τάξη, τη λογικότητα και την εσωτερική συνοχή της φύσης. Η θεία πρόνοια δεν αναιρεί τη φυσική αιτιότητα, αλλά τη θεμελιώνει. Έτσι, μια εξελικτική περιγραφή της ζωής μπορεί να γίνει θεολογικά αποδεκτή, εφόσον δεν μετατρέπεται σε φιλοσοφικό αναγωγισμό που εξαντλεί το είναι του ανθρώπου στη βιολογία του.

Η κεντρική επιβεβαίωση αυτής της θέσης βρίσκεται στη θεολογία της Ενανθρώπησης. Ο Ιωάννης Δαμασκηνός διατυπώνει την καίρια πατερική αρχή ότι «ὁ γὰρ οὐ προσλαμβάνεται, οὐδὲ σώζεται»⁴. Ο Χριστός προσλαμβάνει ολόκληρη την ανθρώπινη φύση, όπως αυτή υπάρχει ιστορικά και πραγματικά. Η σωτηρία δεν επιτυγχάνεται με την κατάργηση της φύσης, αλλά με τη μεταμόρφωσή της. Εάν η ανθρώπινη φύση έχει εξελικτική και βιολογική διάσταση, τότε αυτή ακριβώς είναι που προσλαμβάνεται και θεραπεύεται.

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η τιμή προς την Παναγία. Η πατερική παράδοση δεν θεμελιώνει την αξία της σε κάποια βιολογική εξαίρεση, αλλά στην ελεύθερη αποδοχή του θελήματος του Θεού. Η σωτηρία προϋποθέτει την ανθρώπινη ελευθερία, όχι τη βιολογική ιδιαιτερότητα.

Συμπερασματικά, η πατερική ορθόδοξη θεολογία επιτρέπει —και σε ορισμένα σημεία διευκολύνει— τη συνύπαρξη της εξελικτικής θεωρίας με τη χριστιανική πίστη. Η σύγκρουση προκύπτει μόνο όταν η επιστήμη μετατρέπεται σε καθολική οντολογία ή όταν η πίστη αποκόπτεται από την πατερική της διάκριση και εκφυλίζεται σε άρνηση της γνώσης. Η Ορθοδοξία, πιστή στο πατερικό της ήθος, μπορεί να αποδέχεται την επιστημονική περιγραφή της φύσης, διατηρώντας ακέραιη τη θεώρηση του ανθρώπου ως προσώπου που καλείται σε κοινωνία με τον Θεό.

Ενδεικτικές πατερικές παραπομπές

1. Βασίλειος ο Μέγας, *Εις την Εξαήμερον*, Ομιλία 1-9. Σύγχρονη μετάφραση/έκδοση: «Βασιλείου του Μεγάλου, Εις την Εξαήμερον. Εισαγωγή,

μετάφραση, σχόλια» από τον Στέφανο Μάκρη (Εκδόσεις «Πουρναράς», Θεσσαλονίκη).

2. Γρηγόριος Νύσσης, *Περί κατασκευής ανθρώπου*. Σύγχρονη μετάφραση/έκδοση: «Γρηγορίου Νύσσης, Περί κατασκευής του ανθρώπου. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια» από τον Στέφανο Μάκρη (Εκδόσεις «Πουρναράς», Θεσσαλονίκη).
3. Μάξιμος Ομολογητής, *Ambigua*, PG 91. Σύγχρονη μετάφραση / έκδοση: «Μάξιμου Ομολογητού, Αποριών λύσεις». Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια, από τον Γ. Μαργέλη (Εκδόσεις «Παπαδημητρίου», Αθήνα).
4. Ιωάννης Δαμασκηνός, *Έκδοσις ακριβής της Ορθοδόξου Πίστεως*, Γ', 3. Σύγχρονη έκδοση / μετάφραση: Ιωάννου Δαμασκηνού, «Πηγή Γνώσεως». Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Π. Παναγόπουλου. Αθήνα: Εκδόσεις «Π. Πουρναράς».

Δευτερογενής βιβλιογραφία

- Πελεκάνος, Γ. (2006). «Ερμηνευτικά ζητήματα της Εξαήμερου του Μεγάλου Βασιλείου». Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις «Κύριλλος και Μεθόδιος». (Αναλύει το σκοπό και τη θεολογική μέθοδο του Βασιλείου.)
- Παπαδόπουλος, Σ. Γ. (1971). «Η έννοια της φύσεως παρά τοις Ελλησιν Πατράσι». Αθήνα. (Κλασική μελέτη που θέτει τη σκέψη του Βασιλείου στο πλαίσιο της πατερικής φυσικής θεολογίας.)
- Γκοντζάς, Δ. (2015). «Η Ορθόδοξη Θεολογία ενώπιον των Φυσικών Επιστημών». Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις «Αρμός». (Παρουσιάζει τη θέση του Βασιλείου ως πρότυπο για τον σύγχρονο διάλογο.)
- Νάτσος, Π. (2004). «Η Ορθόδοξη Εκκλησία και οι Φυσικές Επιστήμες». Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις «Πουρναράς». (Περιέχει ξεχωριστά κεφάλαια για Καππαδόκες και Μάξιμο σε σχέση με κοσμολογία και ανθρωπολογία.)
- Χαλκιαδάκης, Ε. (2017). «Θεολογία και Επιστήμη: Μια Ορθόδοξη Προσέγγιση». Αθήνα: Εκδόσεις «Εν Πλω». (Σύγχρονη και προσιτή συνολική προσέγγιση, με πολλές παραπομπές στους αναφερόμενους Πατέρες.)

Πηγή: pemptousia.gr